

“ช่วยกันเอ็ด เก็บเป็นคลัง” การจัดทำคลังข้อมูลชุมชนไทยพวนบ้านทุ่งโฮ้ง

ดร.รชพรรณ ฆารพันธ์
นักวิจัยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
และคณะทำงานคลังข้อมูลชุมชนไทยพวนบ้านทุ่งโฮ้ง

“ไทพวน ลาวพวน คนพวน ชาวพวน” เป็นชื่อเรียกเมื่อพูดหรือเขียนถึงชาวพวนเมืองเชียงขวางในอดีต และที่อาศัยอยู่ประเทศลาว หากพูดหรือเขียนถึงคนพวนปัจจุบัน จะใช้ “ไทยพวน” เพื่อแสดงถึงความ เป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย

ไทยพวนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยได้กระจายตัวหลายพื้นที่ มีจำนวน 23 จังหวัด 25 ชมรม รวมถึง ชาวไทยพวน หมู่ที่ 1 บ้านทุ่งโฮ้ง ตำบลทุ่งโฮ้ง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ซึ่งทางชุมชนได้เข้าร่วมโครงการจัดทำ คลังข้อมูลชุมชน ร่วมกับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โดยมีนางนิภา อ่อนน้อม (ป้าดำ) ประธาน ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดทุ่งโฮ้งเหนือ และเป็นปราชญ์ชาวบ้านผู้รวบรวมข้อมูล และถ่ายทอดเรื่องราวของ ชาวไทยพวนบ้านทุ่งโฮ้ง ทำหน้าที่เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินโครงการ โดยมีประเด็นหลักๆ ในการเก็บ รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติบุคคลสำคัญ แผนที่ชุมชน ปฏิทินชุมชน ผังเครือญาติ และ ข้อมูลผู้ประกอบการหม้อห้อมในตำบลทุ่งโฮ้ง เพื่อเก็บไว้เป็นข้อมูลสำคัญ และเป็นการสร้างประสบการณ์แบบ มีส่วนร่วมให้กับทีมผู้เก็บรวบรวมข้อมูล และผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นคนในชุมชน ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติในทุก ขั้นตอนตั้งแต่การตั้งคำถามเกี่ยวกับข้อมูลที่มีอยู่ในชุมชน การลงพื้นที่รวบรวมข้อมูล การบันทึก จัดเก็บ และ จัดการข้อมูลของชุมชนตนเอง

สืบสาน ถ่ายทอด ส่งต่อประเพณี

ประเพณีกำฟ้า เป็นประเพณีที่ชาวพวนบ้านทุ่งโฮ้งให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก คำว่า “กำ” ในภาษา พวน หมายถึง การนับถือสักการะ คำว่า “ฟ้า” หมายถึง เจ้าฟ้า เจ้าแผ่นดิน ผู้อยู่สูงเทียมฟ้า หรือเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น คำว่า “กำฟ้า” จึงหมายถึง การนับถือการบูชาฟ้า ตามประวัติเล่าสืบต่อมาว่า เจ้าชมพู กษัตริย์เมืองพวน องค์ที่ 43 แขวงเชียงขวาง ประเทศลาว ได้ถูกจับตัวและถูกสั่งประหารชีวิตด้วยหอก ขณะที่ ทำพิธีการประหารนั้น ฟ้าได้ผ่าลงมาถูกหอกที่จะใช้ประหารหักสะบั้น สร้างความอัศจรรย์ใจ และเห็นว่าเจ้า ชมพูเป็นผู้ที่มีบุญญาบารมี จึงสั่งให้ปล่อยแล้วกลับไปครองเมืองพวนตามเดิม ด้วยเหตุการณ์ครั้งนั้นชาวพวน เห็นความสำคัญของ ฟ้า จึงเกิดประเพณี “กำฟ้า” สืบมาจนถึงปัจจุบัน ประกอบกับชาวไทยพวนมีอาชีพการ ทำนาเป็นหลัก จึงมีวิถีชีวิตผูกพันกับฟ้า การจัดงานกำฟ้ายังเป็นการแสดงความขอบคุณผีฟ้าที่ให้ตกต้องตาม ฤดูกาลอีกด้วย โดยในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 พวน เป็นวันกำฟ้า ชาวไทยพวนจะหยุดทำงานตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้น จนพระอาทิตย์ตกดิน และห้ามทำเสียงอึกทึกครึกโครม เพราะเชื่อว่าฟ้าจะผ่า ในวันกำฟานี้ชาวบ้านจะตื่นแต่ เช้ามืดหุงหาอาหารทั้งคาวหวาน รวมทั้งข้าวหลามและข้าวจีใส่สำหรับไปถวายพระที่วัด มีการทำพิธีบวงสรวง เทพดาผู้ปกปักรักษาฟ้าเจ้าชมพูด้วย

ปัจจุบันงานประเพณีกำฟ้าของชาวไทยพวนบ้านทุ่งโฮ้ง เป็นงานท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ประจำจังหวัดแพร่ มีการจัดขบวนแห่ของหมู่บ้านต่างๆ การประกวดฟ้อนแง้น การแข่งขันกีฬา การจัดซุ้ม ประกวด สาธิตศิลปวัฒนธรรมวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวไทยพวน เช่น ซุ้มสาธิตการทำนา ซุ้มประวัติความเป็นมา

ของชาวพวน ชุมวิถีสืบทอดการทำผ้าหม้อห้อม ชุมความเชื่อและพิธีกรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นการแสดงถึงภูมิปัญญาของบรรพชนชาวไทยพวนที่แฝงไว้ด้วยคุณค่าแห่งความกตัญญูกตเวทีก การสร้างขวัญกำลังใจ ความสามานสามัคคีในหมู่คณะให้มีความเชื่อถือศรัทธาในพิธีกรรมบูชาฟ้า เป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจ ทำให้ชาวไทยพวนบ้านทุ่งโฮ้งมีวัฒนธรรมอันเข้มแข็งยากที่วัฒนธรรมอื่นจะเข้าครอบงำได้ เป็นการสร้างความภาคภูมิใจในการแสดงอัตลักษณ์ของความเป็นไทยพวน สร้างสำนึกร่วมในการเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ ฟื้นฟูวัฒนธรรม

ภาพบวงสรวงเจ้าชมพูงานประเพณีกำฟ้า

การถ่ายทอดความรู้สู่การเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน

หลังจากที่ทีมตัวแทนชุมชนได้เข้าร่วมอบรมการจัดทำคลังข้อมูลชุมชนกับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) แล้วนั้น ทีมตัวแทนชุมชนที่ไปเข้าร่วมอบรมได้นำความรู้ วิธีการ เครื่องมือที่ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลมาถ่ายทอดให้กับทีมผู้เก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อเป็นการทำความเข้าใจ วางแผนการทำงาน แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ ออกแบบวิธีการเก็บข้อมูล การบันทึกข้อมูล การถ่ายภาพ การถ่ายวิดีโอด้วยมือถือ การตั้งประเด็นคำถาม การตั้งกลุ่มไลน์ของทีมงานเพื่อสื่อสารและจัดส่งข้อมูล เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมก่อนลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่ตนเองรับผิดชอบ โดยมีอาสาสมัครที่สนใจ และถูกชักชวนให้เข้ามาเรียนรู้ร่วมกันทุกช่วงวัย ทั้งกลุ่มเยาวชน วัยทำงาน และผู้สูงอายุ ด้วยแนวคิดที่ว่า “คนที่รู้เรื่องของเราดีที่สุดคือตัวเราเอง” มีประเด็นหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล 6 เรื่อง ได้แก่ ประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติบุคคลสำคัญ แผนทีชุมชน ปฏิทินชุมชน ผังเครือญาติ และข้อมูลผู้ประกอบการหม้อห้อมในตำบลทุ่งโฮ้ง

ประวัติศาสตร์ชุมชน ทำการรวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสาร การสัมภาษณ์บุคคล และแหล่งเรียนรู้ที่มีในชุมชน มีการเพิ่มเติมข้อมูลใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชน นำมาเรียบเรียงให้เป็นระบบ ตั้งแต่การอพยพของชาวพวนจากเชียงขวางครั้งแรกที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาจำนวน 17 ครอบครัว โดยเจ้าหัวจันทร์ด่าง (เจ้าอาวาสวัดทุ่งโฮ้งใต้รูปแรก) และเจ้าหัวนันทา (เจ้าอาวาสวัดทุ่งโฮ้งเหนือรูปแรก) ในปี พ.ศ. 2377 จนมาตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่บ้านทุ่งโฮ้งในปัจจุบัน รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับระบบโครงสร้างการปกครอง ระบบสาธารณสุขปโภค ภาษา ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อเรื่องผี อาหาร เสื้อผ้าและการแต่งกาย รวมถึงเหตุการณ์สำคัญในแต่ละช่วงเวลา ในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายส่วนทั้งหน่วยงานในพื้นที่ บุคคลต่างๆ ทำให้ชุมชนได้ย้อนนึกถึงความเป็นมา และความยากลำบากของชุมชนที่มีประวัติศาสตร์อย่างยาวนาน บุญคุณของบุคคลในอดีตทำให้ชุมชนเกิดความมานะ พยายามในการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

ภาพประเพณีปอยบวชพระ

ประวัติบุคคลสำคัญ ทำการคัดเลือกบุคคลสำคัญในชุมชน ที่มีประสบการณ์ ความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับ จำนวน 8 คน โดยทีมเก็บรวบรวมข้อมูลได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ บันทึกข้อมูล แล้วนำข้อมูลที่ได้มา เรียบเรียง และจัดเตรียมนำเสนอในเวทีระดมความคิดเห็นระดับชุมชน ซึ่งผลจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันเองในชุมชนมากขึ้น การได้พูดคุย สัมภาษณ์ สอบถาม ทำให้คนในชุมชน ได้สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล เกิดความสนใจ รับรู้ รับทราบ ข้อมูลบุคคลในชุมชนของตนเองมากขึ้น เป็นการเชิดชู สร้างกำลังใจ และสร้างคุณค่าในตัวของบุคคลสำคัญในชุมชน

ภาพการจัดทำประวัติบุคคลสำคัญ

แผนที่ชุมชน เริ่มต้นเก็บข้อมูลด้วยการนำแผนที่ภาษีของเทศบาลตำบลทุ่งไผ่ มาเป็นร่างในการดูอาณาเขตพื้นที่ชุมชน แล้ววางแผนลงพื้นที่โดยการเดินสำรวจข้อมูล และค้นหาพิกัดตำแหน่งแต่ละสถานที่ในแผนที่ชุมชนหมู่ที่ 1 ด้วยแอปพลิเคชัน google map แล้วนำข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจ ข้อมูลกลับมา กำหนดสัญลักษณ์ และลงรายละเอียด ซึ่งข้อมูลในการจัดทำแผนที่ชุมชนนี้จะมีเชื่อมโยงกับประเด็นอื่นๆ ที่ใช้ในการศึกษาชุมชนในทุกด้าน โดยแบ่งออกเป็น 6 หมวด ดังนี้ 1) หมวดบุคคลสำคัญ 2) หมวดสถานที่สำคัญ 3) หมวดอาชีพเกี่ยวกับหม้อห้อม 4) หมวดต้นตระกูล 5) หมวดอาชีพ/พื้นที่ทำการเกษตร และ 6) หมวดวัดและโรงเรียน ผลจากการทำแผนที่ชุมชน ทำให้ทราบถึงข้อมูลที่ตั้งสถานที่ต่างๆ ในเชิงกายภาพว่ามี

ที่ตั้งอยู่ ณ จุดใดบ้าง และข้อมูลความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การได้พูดคุย สอบถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันเองในชุมชน ทำให้ชุมชนหันกลับมาสนใจข้อมูลในพื้นที่ของตนเองว่ามีความสำคัญ

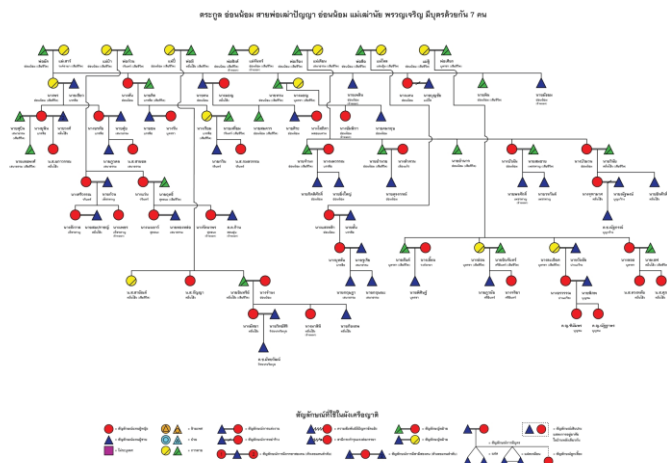

ภาพ การจัดทำแผนที่ชุมชน

ปฏิทินชุมชน ทำการเก็บข้อมูลด้วยการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้รู้ อาจารย์ ปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน และสำรวจข้อมูลในพื้นที่โดยครอบคลุมระยะเวลาทั้งปี แบ่งข้อมูลการทำปฏิทินออกเป็นด้านเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ พบว่า ชาวไทยพวนบ้านทุ่งไธ้มหมู่ที่ 1 มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ ทำผ้าหม้อห้อม ข้าราชการ รัฐวิสาหกิจ ลูกจ้าง เป็นต้น ด้านประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน พบว่า ประเพณีที่สำคัญ คือประเพณีกำฟ้า ประเพณีปอยหลวงบวชพระ ประเพณีกินสลาก ประเพณีปีใหม่ และด้านความเชื่อและพิธีกรรม ยังมีความเชื่อเรื่องผีและการเลี้ยงผีในชุมชน ได้แก่ ผีย่าหม้อหนึ่ง ผีปู่ย่า ผีเสื้อวัด ผีเสื้อบ้าน ผีเสือนา/ผีเสื้อไร่ ผีเตาเหล็ก และพิธีกรรมอื่นๆ ได้แก่ การเอาขวัญข้าว การสูตรถอน การตัดสายผัวสายเมีย การขึ้นท้าวทั้งสี่ การสืบชะตา การวางแม่ธรณี แล้วจัดทำเป็นแผนผังปฏิทินชุมชนไว้อย่างชัดเจน ผลจากการเก็บข้อมูลในการทำปฏิทินชุมชนนอกจากเป็นการสร้างประสบการณ์ให้กับทีมผู้เก็บข้อมูลแล้ว การได้ทบทวนสภาพเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ ความเชื่อพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเองว่าปัจจุบันเป็นอย่างไร และได้ทบทวนทางด้านวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญของชุมชนที่เกิดขึ้นตลอดทั้งปี เป็นการช่วยกระตุ้นความภาคภูมิใจในถิ่นฐานตนเองทำให้เกิดคุณค่าน่าจดจำ และสามารถวางแผนการจัดกิจกรรมในตลอดทั้งช่วงปีให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ผังเครือญาติ ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่ทางศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดทุ่งไธ้มเหนือได้ทำการบันทึกข้อมูลเครือญาติในชุมชนไว้ส่วนหนึ่ง แล้วนำมาตรวจสอบว่าตระกูลเดิมมีการขยายออกไปอย่างไร ยังคงมีวิทูอยู่หรือเสียชีวิตไปแล้ว เช่น ตระกูลวงศ์ฉายา ตระกูลเสนารธรรม ตระกูลอ่อนนุ่ม ตระกูลวรินทร์ ตระกูลหมื่นไธ้ม ตระกูลเพชรหาญ เป็นต้น หลังจากนั้นได้ลงไปสัมภาษณ์ต้นตระกูลของแต่ละสายที่ยังมีชีวิตอยู่เพื่อทำข้อมูลบันทึกสายแหรกหรือสายตระกูลของชุมชนจากฐานข้อมูลเดิม และปรับปรุงเพิ่มเติมฐานข้อมูลใหม่เฉพาะตระกูลที่อาศัยอยู่ในหมู่ที่ 1 ทำให้ได้รายละเอียดที่ถูกต้องจากการเก็บข้อมูลโดยคนในชุมชนเอง ผลที่สำคัญของการจัดทำผังเครือญาติเป็นการปรับปรุงฐานข้อมูลตระกูลในชุมชนให้เป็นปัจจุบัน ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นระบบ มีความถูกต้อง เก็บเป็นข้อมูลในการสืบค้นเครือญาติได้ในอนาคต ถึงแม้การจัดทำผังเครือญาติจะ

มีความยุ่งยากซับซ้อนเนื่องจากจำนวนประชากรในชุมชนมีจำนวนมาก เกิดความสับสนในการไล่ลำดับสายตระกูล และตรวจสอบการมีชีวิตและเสียชีวิตของคนในชุมชน แต่ทีมผู้เก็บรวบรวมข้อมูลมีความตั้งใจ และพยายามอย่างมากในการเก็บรวบรวมข้อมูล และการเรียบข้อมูลในครั้งนี้

ภาพผังเครือญาติตระกูลอ่อนนุ่ม

ผู้ประกอบการหม้อห้อม เป็นอาชีพที่มีความสำคัญสร้างรายได้ให้กับชาวไทยพวนบ้านทุ่งโฮ้งเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นแหล่งผลิต ตัดเย็บ ออกแบบ จำหน่าย และเป็นแหล่งเรียนรู้การทำผ้าหม้อห้อมที่สำคัญของจังหวัดแพร่ รวมทั้งเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวทุกเพศทุกวัยให้ความสนใจ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มร้านค้าทั่วไป ที่มีการผลิต การตัดเย็บ การย้อมสี และการจำหน่าย และกลุ่มร้านค้าดั้งเดิมที่มีภูมิปัญญาการสืบทอดทางวัฒนธรรมและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ซึ่งได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากการจัดทำแบบสอบถามข้อมูลร้านค้าหม้อห้อม การลงพื้นที่สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลด้านการผลิต และการจำหน่ายผ้าหม้อห้อม นอกจากนี้ยังพบว่า คนรุ่นใหม่สนใจกลับมาสืบทอดกิจการมากขึ้น มีการประยุกต์ ออกแบบเครื่องแต่งกายและสินค้าให้มีความทันสมัย สอดคล้องกับวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีร้านค้าที่ให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 50 ร้าน

ภาพการย้อมสีหม้อห้อม

เวทีประชุมระดมความคิดเห็น หลังจากเวทีทางชุมชนได้เก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่กำหนดไว้แล้ว ได้นำข้อมูลมาจัดระบบ และเรียบเรียงเพื่อนำเสนอในเวลาประชุมระดมความคิดเห็นระดับชุมชน ในวันเสาร์ที่ 20 มิ.ย. 2563 ณ ศาลาเอนกประสงค์ชุมชนบ้านทุ่งไธสง หมู่ที่ 1 โดยให้สมาชิกในชุมชนมาร่วมรับฟังการนำเสนอข้อมูลจากทีมชุมชนที่เป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูล แล้วช่วยกันตรวจสอบ เพิ่มเติม ให้ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็น เพื่อให้ข้อมูลให้มีความถูกต้องสมบูรณ์มากที่สุด สิ่งสำคัญจากเวทีประชุมระดมความคิดเห็นทำให้เห็นภาพของการทำงานร่วมกัน การนำเสนอข้อมูลจากคนในชุมชน การร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การส่งเสริม สนับสนุน ผลักดันการทำงานของคนในชุมชนเดียวกัน ซึ่งถือเป็นประสบการณ์สำคัญของทีมทำงาน และเป็นการเปิดโอกาสในการสร้างคนในชุมชนให้เข้ามาเรียนรู้เรื่องราวของตัวเองอย่างจริงจัง

ภาพเวทีระดมความคิดเห็น

การศึกษาโดยวิธีการค้นหาศักยภาพของชุมชน ด้วยการให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานทั้งกลุ่มเยาวชน วิทยากร และผู้สูงอายุ จะช่วยให้เกิดพลังการเรียนรู้จากการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมรับผล เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติ มีความคิดสร้างสรรค์ และโอกาสได้เรียนรู้เรื่องราวชีวิตของผู้คนในชุมชนของตนเอง แบ่งปันข้อมูล ถ่ายทอดความรู้ ทำงานร่วมกัน รับผิดชอบหน้าที่ด้วยความสนุกสนาน เกิดความภาคภูมิใจอย่างมีความหมาย มีเรื่องเล่าจากทีมเก็บข้อมูลในชุมชนว่า “ตอนนี้เห็นหน้ากันคุยแต่เรื่องคลังข้อมูลชุมชนว่าเราจะต้องรวบรวมข้อมูลอะไรเพิ่มเติมกันอีกนะ”

ภาพผังเครือญาติตระกูลอ่อนน้อม